

III. PSICHOLOGIJA

SEKSUALINĖS PRIEVARTOS AUKŲ STIGMATIZACIJOS TENDENCIJOS

Doc. dr. Rita Bandzevičienė,
Rasa Erentaitė

Lietuvos teisės universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 2 740 609
Elektroninis paštas psk@ltu.lt

Prof. dr. Helmut Kury

Max-Planck-institut für ausländisches und internationales Strafrecht,
Freiburg i. Br. Gunterstalstraße 73, D-79100 Freiburg, Germany
Telephone 0761 70 811
E-mail h.kury@ iuscrim.mpg.de

*Pateikta 2003 m. balandžio 8 d.
Parengta spausdinti 2003 m. lapkričio 14 d.*

Santrauka

Teisinės informacijos šaltinių bei specialiųjų tyrimų duomenys rodo, kad seksualiniai nusikaltimai yra vieni iš latentiškausių, nes jų atskleidimą ir tyrimą apsunkina negatyvios, auką stigmatizuojančios nuostatos, paplitusios visuomenėje bei tose grupėse, kurios daro tiesioginę įtaką aukos būklei po nusikaltimo. Straipsnyje pristatomas empirinis tyrimas, kurio rezultatai patvirtino prielaidas apie seksualinės prievartos aukos vertinimą, kaltės atribucijų ir paties vertintojo ypatumų ryšius, taip pat leido įvertinti aukų stigmatizacijos pobūdį skirtingos profesinės orientacijos studentų grupėse.

Pagrindinės sąvokos: stigmatizacija, prototipinis išžaginimas, ideali auka, kaltės atribucija, seksualinės prievartos mitai, stereotipinės nuostatos

Įvadas

Tarptautinės nusikaltimų aukų apklausos duomenimis (Teisės institutas, 2001), tik septyni procentai nuo seksualinių nusikaltimų nukentėjusių Lietuvos moterų apie įvykį praneša policijai. Kai kurie tyrimai fiksuoja dar mažesnę į policiją besikreipusių procentą – R. Mikalajūnaitės (1998) apklausos metu iš 102 įvairaus pobūdžio seksualinę prievartą patyrusių moterų tik 2 kreipėsi į teisėsaugos institucijas. Panašias tendencijas nustatė ir daugelyje užsienio valstybių atlikti tyrimai (Cajner–Mraovic, Cerjak, Ivanusec, 2002; Kury, Pagon, Lobnikar, 2002; Krahe, 2001; Ellis, 1989). Kodėl seksualinė prievarta yra itin latentiškas nusikaltimas?

Viena iš priežasčių – baimė prisipažinti tapus seksualinės prievartos auka, nenoras kelti šį faktą viešumon (Nixon, 1990; Mikalajūnaitė, 1998; Galton, 1975; Cajner–Mraovic et al, 2002), kita – nepalankios aplinkinių nuostatos ir elgesys. M. R. Burt, R. S. Albin (1981), M. R. Burt (1980), H. S. Field (1978), K. B. Anderson, H. Cooper, L. Okamuros (1997) ir kitų autorių atlikti tyrimai atskleidė visuomenės nuostatas, kurios pasireiškia tikėjimu, kad seksualinės prievartos aukos pačios atsakingos ar net kaltos dėl patirtos skriaudos, kad jos savo elgsena dažniausiai išprovokuoja agresiją, kad seksualiniai impulsai sunkiai valdomi, kad anksčiau tu-

rėti seksualiniai santykiai pateisina partnerio prievartą ir t. t. Tokie situacijos ir seksualinės aukos suvokimo bei kaltės atribucijų stereotipai vadinami seksualinės prievartos mitais. Jie didina toleranciją seksualinės prievartos aktams ir apsunkena nusikaltimo aukos padėtį, sukelia reviktimizacijos grėsmę (Williams, 1984; Krahe, 2001; Feild, 1978 ir kt.), taip pat mažina pranešimo apie seksualinės prievartos atvejį tikimybę bei aukos pasiryžimą bendradarbiauti su teisėsauga tiriant išžaginimo atvejį (Pollard, 1992). Policijos pareigūnų tam tikri stereotipiniai polinkiai į seksualinę prievartą gali paveikti įvairius svarbius sprendimus, pradedant teisimų sprendimais išžaginimo bylose ir baigiant socialine valstybės politika, nulemiančia aukų padėtį ir paramos bei pagalbos joms sistemos struktūrą (Monson, Byrd, Langhinrichsen–Rohling, 1996). Įvairiais tyrimais nustatytas ryšys tarp tam tikrų polinkių į seksualinę prievartą ir a) aukų pasiryžimo pranešti policijai apie patirtą seksualinę agresiją, b) policijos pareigūnų darbo kokybės priimant bei tiriant pranešimus apie seksualinę prievartą, c) teisėjų, prisiekiusių bei advokatų elgesio aukos atžvilgiu, d) įstatymų, susijusių su seksualine prievarta, kūrimu, e) fizinės bei psichologinės pagalbos suteikimo seksualinės prievartos aukoms (Feild, 1978).

Visuomenės apklausa rodo, kad seksualinės prievartos mitai (pvz., moteris, per pirmą pasimatymą einanti į vyro namus, parodo, kad ji nori seksualiai su juo santykiauti; dažniausiai išžaginamos tos moterys, kurios turi daug partnerių arba neturi gero vardo visuomenėje; didžioji dalis pranešimų apie išžaginimą pagrįsti vien tuo, jog moteris tokiu būdu bando atkeršyti vyrui, ant kurio pyksta, arba nuslėpti neteisėtą nėštumą) paplitę įvairiose kultūrose (M. Burt, 1980).

Seksualinės prievartos mitų paplitimą tarp Lietuvos studentų tyrinėjo L. Skučas (1999). Tyrimo duomenys parodė, kad kai kuriems seksualinės prievartos mitams pritarė daugiau nei pusė apklaustųjų (pvz., dauguma iš tyrime dalyvavusių 268 studentų palaikė tokius teiginius kaip: „Moterys, kurios rengiasi seksualiai ir atkreipia aplinkinių dėmesį į save, labiau rizikuoja būti išprievartautos“, „Dauguma moterų patiria seksualinę prievartą iš nepažįstamų žmonių“, „Išžaginimas įvykdomas dėl nekontroliuojamos aistros“).

Stereotipinius įsitikinimus atspindi ir literatūroje dažnai vartojamos „tikrojo išžaginimo“ arba „prototipinio išžaginimo“ sąvokos. „Tikrasis išžaginimas“ suvokiamas kaip stereotipinis išžaginimas gatvėje, kai visiškai nepažįstamas vyras užpuola moterį ir ginklu ją gąsdindamas priverčia lytiškai santykiauti (Williams, 1992). Be to, nusikaltimo akivaizdumas padidėja, kai yra aukos priešinosi požymių (pvz., auka fiziškai sužeista).

Kuo konkretesnis nusikaltimas skiriasi nuo „tikrojo“ išžaginimo scenarijaus, tuo mažiau žmonių linkę laikyti jį išžaginimu (Burt, Albin, 1981; Pollard, 1992). Seksualinė prievarta esant artimiems aukos ir agresoriaus santykiams (šeimoje, poroje ar tarp sugyventinių) neatitinka „tikrojo išžaginimo“ sąvokos. C. Monson, G. Byrd ir J. Langhinrichsen-Rohling tyrimo (1996) metu apklausiamieji skirtingai įvertino nepažįstamojo padarytą išžaginimą ir išžaginimą šeimoje pagal tokius keturis parametrus: a) išžaginimo įtikimumas, b) aukos teisių pažeidimo laipsnis, c) psichologinė žala aukai, d) smurto laipsnis. Išžaginimas šeimoje buvo laikomas mažiau įtikimu, mažiau pažeidžiančiu aukos teises, sukeliančiu mažiau psichologinių problemų aukai bei mažiau smurtišku nei nepažįstamo asmens padarytas išžaginimas.

Išskirtinę įtaką aukos padėčiai turi policijos pareigūnų veiksmai, jų reagavimas į nukentėjusiąją, nes 1) jie dažniausiai patys pirmieji (arba vieni pirmųjų) po nusikaltimo tiesiogiai bendrauja su auka, todėl neišvengiamai tampa *krizės interventais* (Cajner–Mraovic et al., 2002), 2) policijai taip pat tenka ir savotiško *filtra* vaidmuo – dažniausiai nuo policijos pareigūno, susiduriančio su seksualinės prievartos atveju, dar pačiu pirminiu lygiu priklauso, ar seksualinės prievartos atvejis teisėtvarkos sistemos bus nukreiptas toliau nagrinėti, t. y. ar bus atliekamas kriminalinis tyrimas, keliama baudžiamoji byla, ar tyrimas bus tiesiog sustabdytas (Campbell, Johnson, 1997).

Empiriniais tyrimais nustatyta, jog viena iš neretai pasitaikančių policijos pareigūnų reakcijų tiek į seksualinius nusikaltimus, tiek į buitinio smurto moters atžvilgiu atvejus apskritai yra atsisakymas patikėti pranešimo pagrįstumu (Belknap, Hartman, 2000; Galton, 1975).

Tyrimai taip pat užfiksavo tokias policijos atsako į buitinį smurtą moters atžvilgiu (tarp jų ir seksualinę prievartą) problemas: atsakymas „Mes niekuo negalime padėti“, pavėluotas

reagavimas į pranešimą, atsisakymas suimti smurtautoją, aukos apklausa smurtautojo aki-vaizdoje, aukos kaltinimai, atsisakymas priimti pranešimą, aukos ir smurtautojo areštavimas, atsisakymas pervežti auką į saugią vietą ir kt. (Belknap, Hartman, 2000).

Dažnai būna taip, kad policijos pareigūnai pateiktą pareiškimą apie išžaginimą vertina kur kas griežčiau, nei to reikalauja baudžiamieji įstatymai (Galton, 1975; Campbell ir Johnson, 1997). Tipiškais pripažįstami pareigūnų įsitikinimai, jog auka turėtų fiziškai priešintis prievartautojui, net jei šis turi ginklą, rėkti žaginama, o pranešimo policijai metu turėtų būti labai sutrikusi ir susijaudinusi, nors baudžiamieji įstatymai dažniausiai apie tai nekalba (Galton, 1975).

Tarp įvairių visuomenės grupių paplitęs neigiamai stigmatizuojantis požiūris į seksualinės prievartos aukas sukuria prielaidas antrinei nukentėjusiųjų viktimizacijai, t. y. besitęsiančiam sudėtiniam procesui, kurio metu nusikaltimo auka patiria jai reikalingos aplinkinių pagalbos trūkumą ar net socialinį pasmerkimą ir atstūmimą. Antrinę seksualinės prievartos aukų viktimizaciją skatina ir tai, jog stigmatizuojantis požiūris į nukentėjusias paplitęs ir tose grupėse, kurios tiesiogiai susiduria su aukomis bei yra ypač svarbios kovojant su seksualinės prievartos pasireiškimu bei šio nusikaltimo padariniais.

Empirinio tyrimo tikslai ir hipotezės

Tyrimo tikslai:

1. Išsiaiškinti seksualinės prievartos aukų vertinimo tendencijas.
2. Nustatyti individualių veiksnių – lyties, specialybės ir socialinių nuostatų – ryšį su vertinimais bei stigmatizuojančiu požiūriu į seksualinės prievartos aukas.

Tyrimo hipotezės:

- Sunkaus nusikaltimo auka vertinama neigiamiau nei auka netapęs asmuo, o išžaginimo auka – negatyviau nei vagystės auka.
- Sutuoktinio išžaginta moteris vertinama neigiamiau nei nepažįstamo prievartautojo auka.
- Moterys palankiau nei vyrai vertina seksualinės prievartos aukas, jų požiūris mažiau stigmatizuojantis.
- Policijos studentų vertinimai ir požiūris į seksualinės prievartos auką nėra mažiau stigmatizuojantis nei kitų apklaustųjų.

Tyrimo metodika

Tyrimo metu naudota H. Kury ir bendraautorių pasiūlyta metodika (2000).

Aukos vertinimo tendencijoms nustatyti buvo pateikiami keturi skirtingų gyvenimo istorijų aprašymai (tyrimo medžiaga), kurių herojė – moteris, tampanti arba netampanti nusikaltimo auka. Tiriamieji turėjo apibūdinti skirtingų siužetų veikėjas, priskirti joms būdvardžius iš parengto būdvardžių sąrašo bei šešiabale skale įvertinti nurodyto požymio stiprumą. Taip pat tiriamieji turėjo atsakyti į klausimus apie aukos kaltę išžaginimo atveju, apie asmeninę patirtį, bendravimo su išžaginimo aukomis patirtį, apie sankcijas, taikytinas išžaginimo atvejais.

Tiriamųjų nuostatoms atskleisti naudotos keturios skalės iš D. N. Margolis (1998) klausimyno:

- „Nuostatų moters atžvilgiu skalė“ (*Attitudes toward Women Scale – AWS*) (Spence et al., 1973). Didelę vertę turinčios skalės rodo konservatyvų, tradicinį požiūrį į moters vaidmenį visuomenėje. Mažą vertę turinčios skalės rodo liberalų požiūrį į moterį.
- „Seksualinę prievartą remiančių nuostatų skalė“ (*Rape Supportive Attitudes Scale – RSA*) (Burt, 1980). Didelę vertę turinčios skalės byloja apie pritarimą seksualinės prievartos naudojimui moters atžvilgiu ir pažiūras, neutralizuojančias ir sumenkinančias seksualinių nusikaltimų žiaurumą.

- „Seksualinės prievartos empatijos skalė“ (*Rape Empathy Scale – RES*) (Deitz et al., 1982). Didelę vertę turinčios skalės rodo empatiją išžaginimo aukai.
- „Nuostatų prievartos esant artimiems santykiams skalė“ (*Attitudes toward Intimate Violence Scale – INT*) (Margolis, 1998). Didelę vertę turinčios skalės byloja, kad prievarta tarp artimai santykiaujančiųjų, pavyzdžiui, sutuoktinių ar poros, pateisinama.

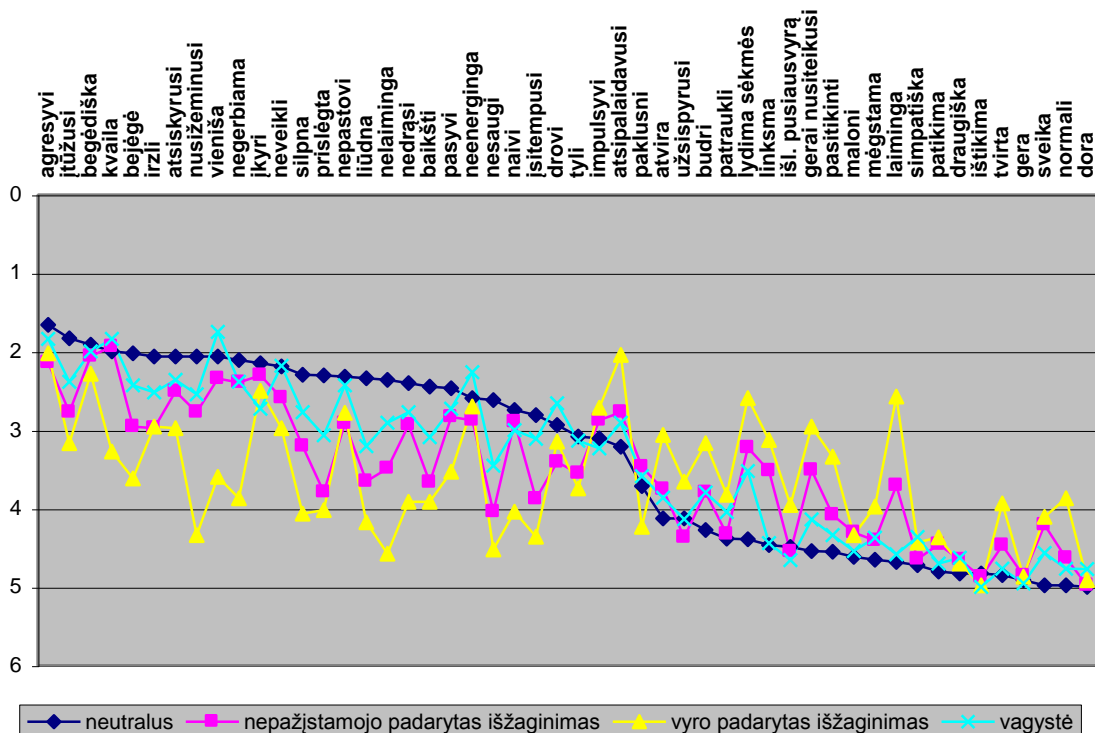
Tiriamieji

Tyrime dalyvavo 188 Lietuvos teisės universiteto bei Lietuvos pedagoginio universiteto studentai, besirengiantys tapti policininkais, įvairių disciplinų pedagogais bei pataisos įstaigų darbuotojais: 91 moteris ir 96 vyrai. Vidutinis tiriamųjų amžius – 22,04 metų (jauniausiajam – 20, vyriausiajam 24 – metai).

Tyrimo rezultatai

Nusikaltimų aukų ir aukomis netapusiujų vertinimai

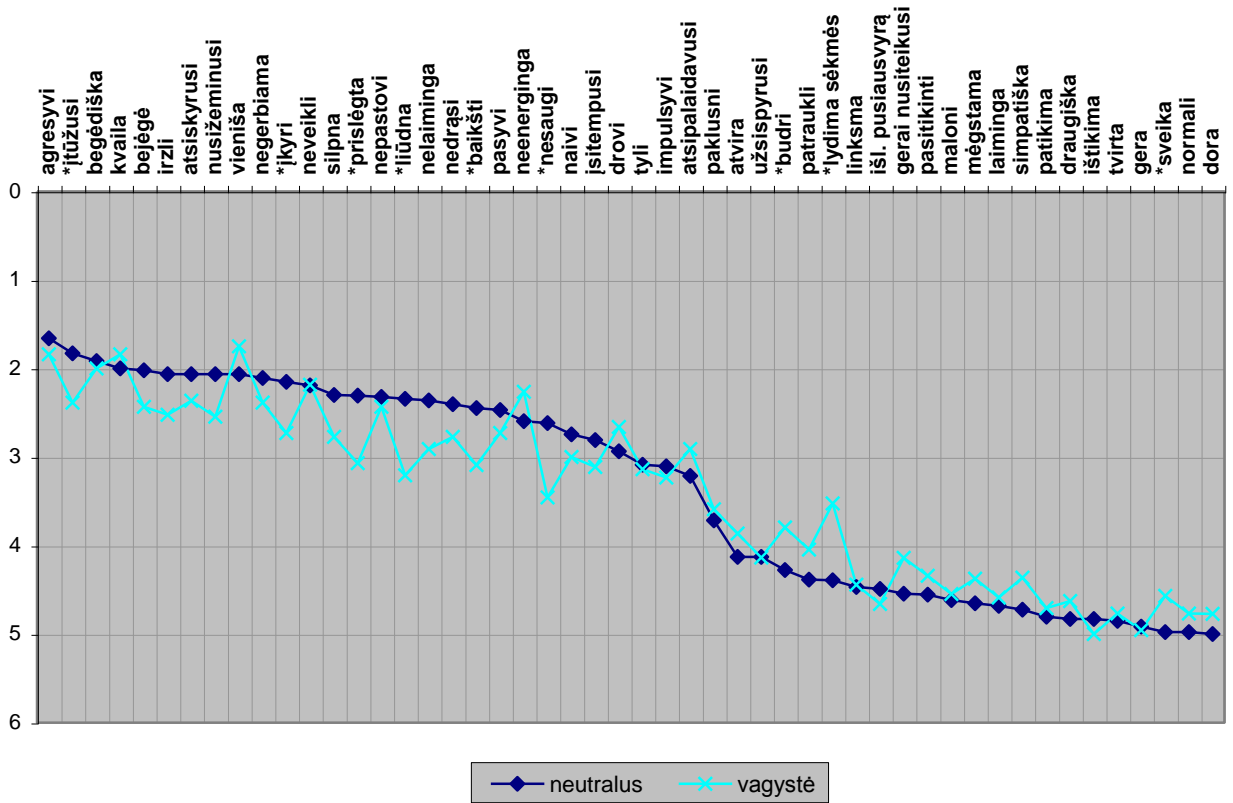
Skirtingų siužetų asmenų savybių vertinimų vidurkiai (žr. 1 pav.) rodo tendenciją aukoms (seksualinės prievartos bei vagystės atvejais) priskirti mažiau teigiamų bruožų ir daugiau neigiamų savybių nei auka netapusiai moteriai. Be to, pastebėta, jog labiausiai nuo moters su neutralia biografija vertinimų yra nutolę sutuoktinio vertinimai.

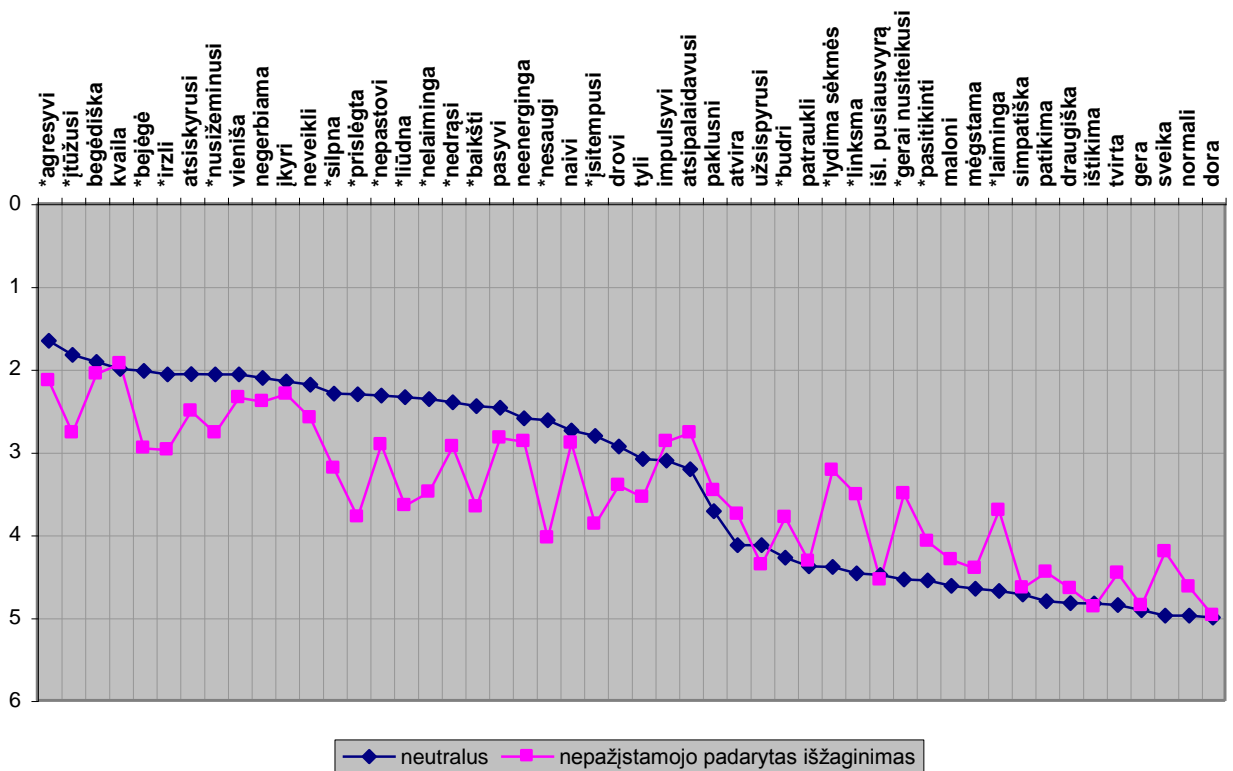
1 pav. Vertinimai neutralaus ir aukų aprašymo atvejais

Palyginus kiekvienos aukos biografiją ir neutralaus gyvenimo aprašymus (pagal Studento kriterijų) paaiškėjo, kad:

1) vertinimai neutralaus ir vagystės atvejais statistiškai patikimai skiriasi pagal 9 iš 50 asmeninių savybių (žr. 2 pav.).

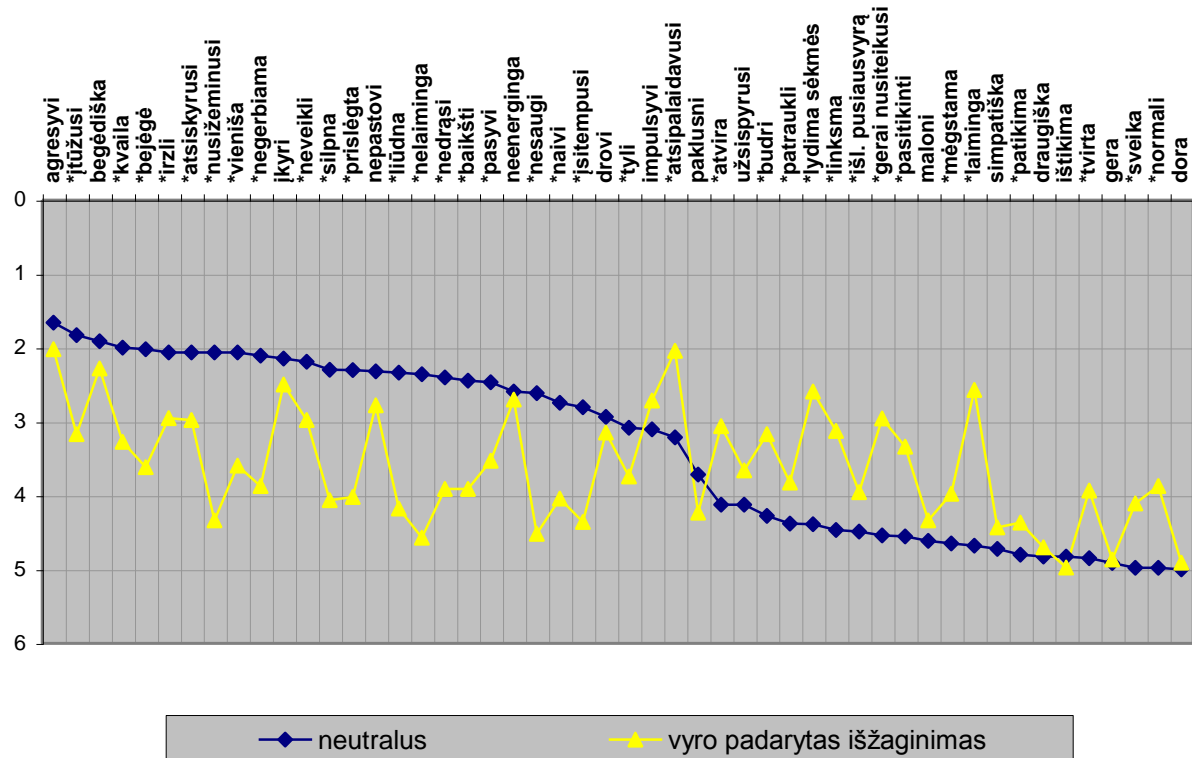
2 pav. Vertinimai neutralaus ir vagystės aprašymo atvejais

3 pav. Vertinimai neutralaus ir nepažįstamojo padaryto išžaginimo atvejais

2) vertinimai neutralaus ir nepažįstamojo padaryto išžaginimo atvejais statistiškai patikimai skiriasi pagal 21 iš 50 asmeninių savybių, t. y. beveik pusė anketoje pateiktų ypatybių laikomos nevienodai būdingomis moteriai, išgyvenusiai nepažįstamo asmens seksualinę prievartą, ir tokios prievartos nepatyrusiai moteriai (žr. 3 pav.).

3) Nepažįstamojo padaryto išžaginimo aukos vertinimai kur kas labiau nutolę nuo neutralaus aprašymo nei vagystės atveju, o statistiškai patikimų skirtumų skaičius šiuo atveju (21) daugiau nei dvigubai viršija vagystės atveju pasireiškusius skirtumus (9); neutralaus ir sutuoktinio padaryto išžaginimo atvejais statistiškai patikimai skiriasi vertinimai pagal 35 iš 50 asmeninių savybių, t. y. tik 15 iš visų anketoje pateiktų ypatybių laikomos vienodai būdingomis šioms dviem aprašytoms moterims (žr. 4 pav.).

4 pav. Vertinimai neutralaus ir vyro padaryto išžaginimo aprašymo atvejais

Moters, patyrusios seksualinę sutuoktinio prievartą, vertinimų kreivė labiausiai nutolusi nuo neutralios situacijos kreivės, o statistiškai patikimų skirtumų šiuo atveju yra beveik keturis kartus daugiau nei vagystės aukos vertinimo atveju (atitinkamai 9 ir 35).

Pritaikius KMO imčių tinkamumo testą (Čekanavičius, Murauskas, 2002) buvo patvirtintas faktorinės analizės pagrįstumas. Po ortogonaliosios pradinių veiksnių transformacijos (rotacijos) į veiksnis susiskirsčiusių komponentų matricoje pagal svarumą buvo išskirti penki veiksniai (žr. 1 lentelę).

Veiksnių reikšmingumas skirtinguose gyvenimo aprašymuose bei lyginamųjų dalių verčių skirtumai nustatyti ANOVA procedūra ir *Post Hoc* analizės pagal Bonferroni kriterijų būdu.

Buvo patvirtinta atskirų savybių lyginimo metu nustatyta tendencija, jog neigiamas savybes jungiantys veiksniai ryškiausiai pasireiškia apibūdinant nusikaltimų aukas, o teigiamas savybes jungiantys veiksniai – apibūdinant auka netapusią moterį. Ryškiausiai skirtingų nusikaltimų aukų bei neaukos apibūdinimus skiria nuotaiką, laikinas, praeinančias būsenas atspindinčios ypatybės (pavyzdžiui, prislėgta, nelaiminga, liūdna ir pan.), o ne stabilūs asmens bruožai. Pagal stabilesnes ypatybes ryškiai nuo kitų, ypač nuo neutralaus atvejo, skiriasi tik sutuoktinio seksualinės prievartos auka. Jai priskiriama kur kas daugiau silpnumą ir kvailumą atspindinčių ir mažiau patrauklumą bei stabilumą ir pasitikėjimą savimi išreiškiančių savybių.

1 lentelė. Išskirtų penkių veiksnų komponentai

1 veiksnys „Depresyvumas– nesaugumas“	2 veiksnys „Silpnumas– kvailumas“	3 veiksnys „Patrauklumas“	4 veiksnys „Agresyvumas– nedorumas“	5 veiksnys „Stabilumas–pasitikėjimas savimi“
įsitempusi	drovi	atvira	irzli	išlaikanti pusiausvyrą
nelaiminga	nedrąsi	maloni	nepastovi	tvirta
prisilėgta	kvaila	sveika	impulsyvi	normali
neatsipalaidavusi	tyli	patraukli	neištikima	pasitikinti savimi
nesaugi	neveikli	mėgstama	nedora	užsispyrusi
liūdna	paklusni	draugiška	negera	
blogai nusiteikusi	pasyvi	patikima	begėdiška	
bejėgė	atsiskyrusi	simpatiška	agresyvi	
vieniša	neenerginga			
nebudri	baikšti*			
nelinksma	silpna			
nelaiminga	negerbiama**			
nusižeminusi	naivi			
nelydima sėkmės	įkyri			
įtūžusi				
Iš viso 15 savybių	Iš viso 14 savybių	Iš viso 8 savybės	Iš viso 8 savybės	Iš viso 5 savybės

*Savybės „baikšti“ vertė viršija kritinę vertę 0,4 (Čekanavičius, Murauskas, 2002) tiek 1-ojo, tiek 2-ojo veiksnų atveju, tačiau semantiškai ją prasmingiau priskirti 2-ajam veiksnui, kuriam priskiriamos ir tokios savybės kaip „nedrąsi“, „drovi“, „atsiskyrusi“ ir pan.

**Pagal svorių vertes savybė „negerbiama“ labiausiai priklausytų 1-ajam veiksnui, tačiau analizuojant trijų, keturių ir penkių veiksnų sprendimus buvo pastebėta, kad ši savybė visą laiką pasireiškia kartu su 2-ajam veiksnui priklausančiais būdvardžiais, ir tik penkių veiksnų „nušoka“ į 1-ąjį veiksnį. Kadangi šios lyginamųjų dalių skirtumas tarp 1-ojo ir 2-ojo veiksnų nėra didelis, šią savybę nuspręsta priskirti 2-ajam veiksnui.

Seksualinės prievartos aukai priskiriama mažiausiai teigiamų ir daugiausiai neigiamų asmeninių savybių, kartu ji suvokiama kaip depresyviausia ir nesaugiausia, t. y. nelaiminga, liūdna, prisilėgta ir pan.

2 lentelė. Veiksnų tarpusavio koreliacijos

		1 veiksnys	2 veiksnys	3 veiksnys	4 veiksnys	5 veiksnys
F1 veiksnys	Pearsono koeficientas	1	,680 **	-,434 **	,319 **	-,565 **
	p reikšmė	,	,000	,000	,000	,000
	N	173	169	167	167	170
2 veiksnys	Pearsono koeficientas	,680 **	1	-,403 **	,433 **	-,564 **
	p reikšmė	,000	,	,000	,000	,000
	N	169	180	174	173	176
3 veiksnys	Pearsono koeficientas	-,434 **	-,403 **	1	-,495 **	,520 **
	p reikšmė	,000	,000	,	,000	,000
	N	167	174	179	172	177
4 veiksnys	Pearsono koeficientas	,319 **	,433 **	-,495 **	1	-,324 **
	p reikšmė	,000	,000	,000	,	,000
	N	167	173	172	179	176
5 veiksnys	Pearsono koeficientas	-,565 **	-,564 **	,520 **	-,324 **	1
	p reikšmė	,000	,000	,000	,000	,
	N	170	176	177	176	183

** Koreliacija statistiškai reikšminga, reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$

Veiksnių tarpusavio koreliacijos analizė parodė, jog yra savybių, rodančių laikiną neigiamą būseną ir stabilesnių asmeninių savybių, priskiriamų aukoms, ryšys. Veiksnių tarpusavio koreliacijos analizė (žr. 2 lentelę) parodė, jog iš tiesų yra statistiškai reikšminga koreliacija tarp 1-ojo veiksnio (apimančio prislėgtumą, liūdnumą, nelaimingumą, nesaugumą) bei kitų veiksnių, rodančių neigiamus ir teigiamus, sąlygiškai pastovesnius bruožus. Kuo aprašymų veikėja vertinama kaip nelaimingesnė, liūdnesnė, prislėgtesnė, tuo labiau jai priskiriamos silpnumą ir kvailumą ($r=0,680$; $p<0,01$) bei agresyvumą ir nedorumą ($r=0,319$; $p<0,01$) atspindinčios savybės, tuo mažiau ji vertinama kaip patraukli ($r=-0,434$; $p<0,01$) bei stabili, pasitikinti savimi ($r=-0,545$; $p<0,01$).

Kaip vyrai ir moterys vertina aukas

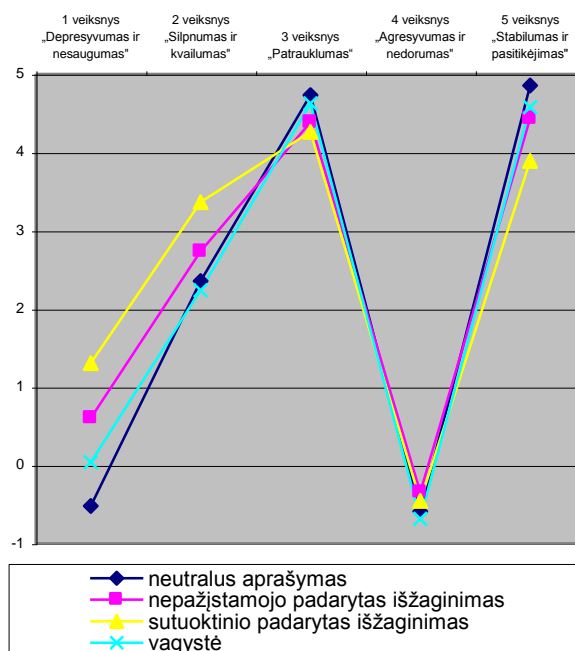
Tikrinant lyties įtaką vertinant seksualinės prievartos auką buvo palyginti moterų ir vyrų vertinimų vidurkiai (žr. 3 lentelę) bei seksualinės prievartos aukų vertinimų skirtumai (pagal Stjudento kriterijų).

3 lentelė. Moterų ir vyrų vertinimai

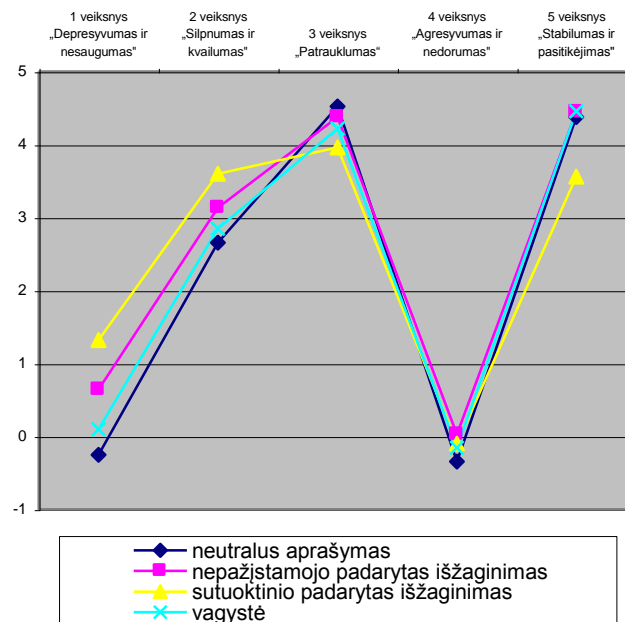
Grupių statistika

	Lytis	N	Vidurkis	St.nuokrypis
1 veiksnys	moteris	87	,4130	,89262
	vyras	86	,4202	,92065
2 veiksnys	moteris	88	2,7094	,79891
	vyras	92	3,0497	,83230
3 veiksnys	moteris	87	4,4813	,52466
	vyras	92	4,2595	,73502
4 veiksnys	moteris	86	-,4985	,53909
	vyras	93	-,1559	,72435
5 veiksnys	moteris	90	4,4289	,81754
	vyras	93	4,2000	1,03881

Vertinimų kreivės rodo panašias tendencijas (žr. 5, 6 pav.).

5. pav. Moterų vertinimai aprašymų veikėjų atžvilgiu

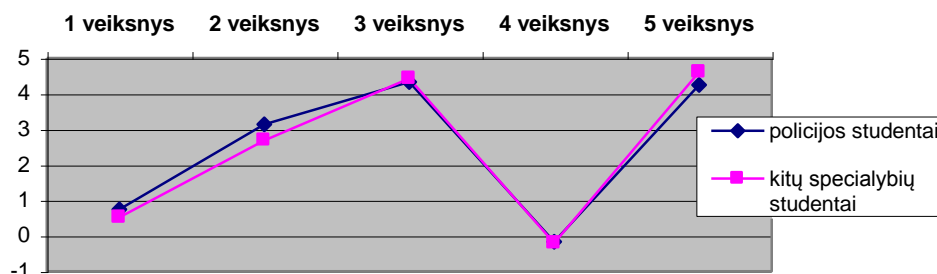

6. pav. Vyrų vertinimai aprašymų veikėjų atžvilgiu

Lyginant vyrų ir moterų pateiktus vertinimus nustatytas tik vienas statistiškai reikšmingas skirtumas: moterys nepažįstamojo seksualinės prievartos aukai priskiria mažiau agresyvumo ir nedorumo nei vyrai ($t = -2.023$; $p < 0.05$). Moterys neišreiškė reikšmingai teigiamesnių vertinimų ir sutuoktinio seksualinę prievartą patiriančiai aprašymo veikėjai.

Policijos ir kitų specialybių studentų aukų vertinimai

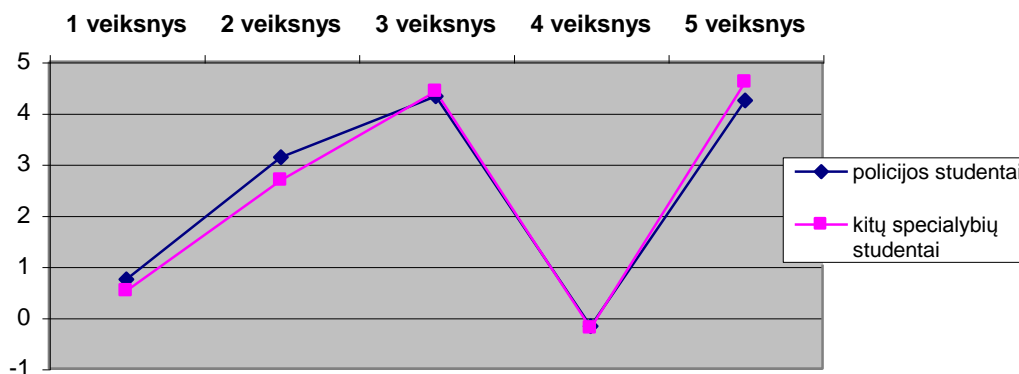
Buvo palyginti policijos ir kitų specialybių studentų vertinimai seksualinės prievartos aukų atžvilgiu tiek nepažįstamojo užpuolimo, tiek sutuoktinio prievartos atvejais. Palyginimai atskleidė tam tikrus rezultatus (žr. 7 ir 8 pav.)

7 pav. Nepažįstamojo išžaginta auka: policijos ir kitų specialybių studentų vertinimai

Policijos ir kitų specialybių studentų nepažįstamojo aukos vertinimai buvo panašūs, keturių iš visų penkių veiksnių vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskyrė. Šių dviejų grupių

nepažįstamojo išžagintos aukos vertinimai reikšmingai skyrėsi tik pagal vieną veiksnį – būsimieji pareigūnai šiai aukai priskyrė daugiau silpnumą ir kvailumą rodančių savybių nei kitų specialybių studentai ($t = 2,33$; $p < 0,05$).

8 pav. Sutuoktinio padaryto išžagintimo auka: policijos ir kitų specialybių studentų vertinimai

Vertinant sutuoktinio seksualinę prievartą policijos ir kitų specialybių studentų nuomonė itin sutapo dėl keturių iš penkių veiksnų. Kaip ir nepažįstamojo aukos atveju, rastas tik vienas statistiškai reikšmingas skirtumas – sutuoktinio išžagintą auką būsimieji pareigūnai laiko depresyvesne ir nesaugesne nei kitų specialybių studentai ($t = 2,11$; $p < 0,05$).

Vertintojo nuostatų įtaka seksualinės prievartos aukai

Atlikus koreliacinę analizę (pagal Pearsoną) nustatytas kai kurių vertinimų ir nuostatų moters bei seksualinės prievartos ryšys. Labiausiai su šiomis nuostatomis susiję du tiriamųjų vertinimuose išskirti veiksniai: 3 veiksnys „Patrauklumas“ bei 4 veiksnys „Agresyvumas ir nedorumas“. Šie veiksniai statistiškai reikšmingai koreliuoja su visomis keturiomis nuostatų skalėmis. 3-asis veiksnys „Patrauklumas“ atvirkščiai koreliuoja su trimis nuostatų skalėmis: AWS ($r = -0,187$; $p < 0,05$), RSA ($r = -0,207$; $p < 0,05$) bei INT ($r = -0,293$; $p < 0,05$), t. y. kuo konservatyvesnis požiūris į moters vaidmenį visuomenėje, kuo labiau pateisinama seksualinė prievarta ir smurtas artimų santykių metu, tuo mažiau išžagintai aukai priskiriama patrauklumą atspindinčių ypatybių, ir atvirkščiai. Su skale RES 3-asis veiksnys koreliuoja tiesiogiai ($r = 0,378$; $p < 0,05$). Tai rodo, jog empatija seksualinės prievartos aukos atžvilgiu susijusi su teigiamesniais jos vertinimais, didesnio patrauklumo aukai priskyrimu. 4-asis veiksnys „Agresyvumas ir nedorumas“ su trimis nuostatų skalėmis susijęs tiesiogiai: AWS ($r = 0,275$; $p < 0,05$), RSA ($r = 0,308$; $p < 0,05$) ir INT ($r = 0,281$; $p < 0,05$). Atvirkštinė koreliacija tarp 4-ojo veiksnio ir RES ($r = -0,417$; $p < 0,05$) yra labiausiai išreikšta, stipriausia iš visų nustatytų reikšmingų koreliacijų. Ši koreliacija rodo mažesnės empatijos išžagintai aukai ir jos vertinimo kaip agresyvios, nedoros, begėdiškos asmenybės ryšį.

2 veiksnys „Silpnumas ir kvailumas“ taip pat koreliavo atvirkščiai RES ($r = -0,187$; $p < 0,05$), t. y. empatijos seksualinės prievartos aukai stoka susijusi su požiūriu į auką kaip į silpną, pasyvią, kvailą ir naivią asmenybę.

Apibendrinant galima teigti, jog kuo tradiciškesnis požiūris į moterį, kuo labiau toleruojama seksualinė prievarta bei smurtas artimų santykių metu, kuo mažiau empatijos jaučiama seksualinės prievartos aukai, tuo nepalankesni aukų vertinimai. Empatijos stoka ypač svarbi stigmatizuojant seksualinės prievartos auką.

4 lentelė. Veiksnių ir nuostatų skalių koreliacijos

		AWS	RSA	INT	RES
1 veiksny	r	-,030	-,011	-,121	,007
	p reikšmė (2-tailed)	,702	,885	,125	,933
	N	163	165	161	162
2 veiksny	r	,105	,111	,070	-0,187*
	p reikšmė (2-tailed)	,172	,146	,365	,016
	N	170	172	169	167
3 veiksny	r	-0,187*	-0,207*	-0,293*	0,378*
	p reikšmė (2-tailed)	,015	,006	,000	,000
	N	169	172	168	166
4 veiksny	r	0,275*	0,308*	0,281*	-0,417*
	p reikšmė (2-tailed)	,000	,000	,000	,000
	N	170	171	166	165
5 veiksny	r	-,068	-,005	-,020	,082
	p reikšmė (2-tailed)	,370	,948	,795	,291
	N	175	176	171	169

* koreliacija statistiškai reikšminga, reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

Vyrų ir moterų nuostatų skalių vidurkių palyginimas (pagal Stjudento kriterijų) parodė statistiškai reikšmingus skirtumus (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Vyrų ir moterų nuostatų skirtumai

		vidurkių lygybės t-testas			
		t	df	P reikšmė	Vidurkių skirtumas
AWS		-6,355	165,302	,000	-13,0904
RSA		-6,036	177	,000	-10,5712
INT		-4,055	172	,000	-4,6954
RES		5,900	171	,000	10,4056

Moterys kur kas liberaliau vertina moters vaidmenį visuomenėje, kur kas mažiau pateisina seksualinę prievartą bei smurtą esant artimiems santykiams ir jaučia didesnę nei vyrai empatiją išžagintoms aukoms.

Rezultatų aptarimas

Atlikto empirinio tyrimo duomenys parodė, jog nusikaltimų (vagystės bei išžaginimų) aukos vertinamos kitaip nei auka netapęs asmuo – aukai priskiriama daugiau neigiamų ir mažiau teigiamų savybių. Auka matoma kaip depresyvesnė ir nesaugesnė, silpna ir kvaila, mažiau patraukli, mažiau stabili ir pasitikinti savimi, o kai kuriais atvejais – ir agresyvesnė, nedora.

Požiūrio į auką nepalankumo laipsnis priklauso nuo nusikaltimo rūšies: mažiausiai skiriasi neaukos ir vagystės aukos vertinimai, blogiau vertinama nepažįstamojo seksualinę prievartą patyrusioji, o neigiamiausiai vertinama sutuoktinio seksualinės prievartos auka.

Šie duomenys patvirtina H. Kury ir kolegų Vokietijoje ir Slovėnijoje atliktų tyrimų duomenis apie nusikaltimų aukų stigmatizavimo tendencijas (Kury et al, 2002).

Panašius seksualinės prievartos aukų vertinimo rezultatus nurodo ir kitų, skirtingomis metodikomis atliktų empirinių tyrimų autoriai. Pavyzdžiui, P. Mazelan (1980) ištirti respondentai išžagintai aukai priskyrė tokias neigiamas stigmatizuojančias ypatybes kaip naivumą, silpnumą, girtumą, laisvą moralę, laisvą elgesį („prostitutė“), neatsargumą („vaikšto viena naktį“).

Stigmatizuojančio požiūrio turinio analizė leidžia teigti, jog, be laikinų, nukentėjusiojo būsenai tipiškų požymių, seksualinės prievartos aukai priskiriamos ir stabilesnės neigiamos asmenybės savybės (kvaila, silpna, naivi, nedraugiška, pasyvi ir kt.). Tokiuose vertinimuose galima įžvelgti ir gynybą – „teisingo pasaulio“ prielaidos – praktinio pritaikymo pavyzdį (Shaver, 1970) ir neigiamų socialinių stereotipų veikimą, kurį palaiko nešališkos informacijos apie seksualinę prievartą visuomenėje stygius.

Ypač nepalankiai vertinama sutuoktinio prievartą patyrusi moteris.

Nepažįstamojo auka laikoma mažiau depresyvi ir nesaugi, silpna ir kvaila, stabilesnė ir pasitikinti savimi. Šiuos skirtumus galima aiškinti pritaikant „tikrojo išžaginimo“ bei „idealių aukos“ sąvokas (Williams, 1984; Pollard, 1992; Campbell, Johnson, 1997; Krahé, 2001), žyminčias dar vieną socialinių stereotipų grupę. Seksualinė prievarta esant artimiems aukos ir agresoriaus santykiams neatitinka „tikrojo išžaginimo“ sąvokos. „Idealia auka“ laikoma būtent „tikrojo išžaginimo“ auka, t. y. nukentėjusioji nuo nepažįstamojo, netikėtai užpulta moteris. Auka, neatitinkanti „idealių aukos“ sampratos, mažiau palaikoma, ja mažiau pasitikima (Williams, 1984). Taip pat galima daryti prielaidą, kad seksualinė prievarta šeimoje suvokiama kaip nevienkartinis aktas, nulemtas asmeninių santykių, todėl labiau atskleidžia neigiamas partnerės savybes.

Tyrimo rezultatai nepatvirtino lyties ar profesinės orientacijos reikšmės seksualinės prievartos aukos suvokimui ir vertinimui. Moterų atsakymai neparodė reikšmingai palankesnių vertinimų seksualinės prievartos aukoms. Rastas tik vienas reikšmingas skirtumas – nepažįstamojo išžagintą moterį suvokia kaip mažiau agresyvią bei nedorą negu vyrai.

Nepasiteisino spėjimas, keltas remiantis gynybinių atribucijų teoriniu modeliu, pagal kurį moteris lengviau tapatinasi su nusikaltimo auka, o suvoktas panašumas įtraukia „kaltės išvengimo“ mechanizmą, kurio padarinys – palankumas aukai (Kury et al., 2002). Galima daryti prielaidą, kad dėl didelio respondenčių ir tiriamoje medžiagoje pateiktų siužetų herojės amžiaus ir patirties skirtumų jų sutapatinti nevyko, tad suvokiant auką įsitraukdavo kitas – „skriaudos išvengimo“ mechanizmas, kai neigiami vertinimai pabrėžia aukos ir vertinančio asmens skirtumą.

Tyrimo rezultatai parodė, jog kuo tradiciškesnis požiūris į moterį, kuo labiau toleruojama seksualinė prievarta bei smurtas esant artimiems santykiams, tuo nepalankiau vertinamos seksualinės prievartos aukos. Panašūs rezultatai buvo gauti ir kitų empirinių tyrimų metu (pvz., Feild, 1978; Thornton et al, 1982, Anderson et al., 1997).

Išvados

Nusikaltimų (vagystės bei išžaginimų) aukos vertinamos skirtingai nei auka netapęs asmuo – aukai priskiriama daugiau neigiamų ir mažiau teigiamų savybių negu „neauka“. Į išžagintą auką žiūrima nepalankiau nei į vagystės auką. Sutuoktinio išžaginta moteris daugeliu aspektų vertinama neigiamiau nei nepažįstamo prievartautojo auka.

Nusikaltimo aukų, ypač sutuoktinio seksualinės prievartos, vertinimo tendencijos skirtingose tiriamųjų grupėse yra panašios; joms mažai įtakos turi tiriamųjų lytis bei specialybė.

Egzistuoja prievartos aukos vertinimų prievartos aukų atžvilgiu ir tam tikrų vertintojo nuostatų ryšys. Kuo tradiciškesnis požiūris į moterį, kuo labiau toleruojama seksualinė prie-

varta bei smurtas artimų santykių metu, kuo mažiau empatijos jaučiama aukai, tuo nepalankesni seksualinės prievartos aukų vertinimai.

Aukų stigmatizavimo lygis priklauso nuo vertintojų empatijos lygio: mažesnė empatija susijusi su itin neigiamu ir aukai nepalankiu vertinimu, neigiamų bruožų (agresyvumo, begėdiškumo, nedorumo, kvailumo, silpnumo) priskyrimu.

Moterys liberaliau nei vyrai vertina moters vaidmenį visuomenėje, kur kas mažiau pateisina seksualinę prievartą bei smurtą artimų santykių metu ir jaučia didesnę empatiją išžagintoms aukoms.

LITERATŪRA

1. **Anderson K. B., Cooper H., Okamura L.** Individual differences and attitudes toward rape: A meta-analytic review// *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1997. Vol. 23.
2. **Belknap J., Hartman J. L.** Police responses to woman battering: Victim advocates' reports // *Domestic Violence: Global Responses*, 2000.
3. **Burt M. R.** Cultural myths and support for rape // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1980. Vol. 38.
4. **Burt M. R., Albin R. S.** Rape myths, rape definitions and probability of conviction// *Journal of Applied Social Psychology*. 1981. Vol. 11. No. 3.
5. **Cajner–Mraovic, I., Cerjak, A., Ivanusec, D.** Policing sexual assault: The women's point of view // *Policing in Central and Eastern Europe: Deviance, violence, and victimization*. Ed. by Pagon M. – Ljubljana: College of Police and Security Studies, 2002.
6. **Campbell R., Johnson C. R.** Police officers' perceptions of rape: Is there consistency between state law and individual beliefs?// *Journal of Interpersonal Violence*. 1997. Vol. 12. No. 2.
7. **Čekanavičius V., Murauskas G.** Statistika ir jos taikymai. – Vilnius, 2002.
8. **Ellis L.** *Theories of Rape: Inquiries into the Causes of Sexual Aggression*. – Hemisphere Publishing Corporation, 1989.
9. **Feild H. S.** Attitudes toward rape: A comparative analysis of police, rapists, crisis counsellors and citizens // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1978. Vol. 36.
10. **Krahé B.** *The Social Psychology of Aggression*. – East Sussex: Psychology Press, 2001.
11. **Kury H., Pagon M., Lobnikar B.** Wie werden Opfer von (Sexual) Straftaten von der Polizei gesehen? Zum Problem der Stigmatisierung. Rankraštis. 2002.
12. **Kury H., Pagon M., Lobnikar B.** How are victims of (sexual) crimes seen: The problem of stigmatization effects // *Policing in Central and Eastern Europe: Deviance, violence, and victimization*. Ed. by Pagon M. – Ljubljana: College of Police and Security Studies, 2002.
13. **Mazelan P. M.** Stereotypes and perceptions of the victims of rape // *Victimology: An International Journal*. 1980. Vol. 5.
14. **Mikalajūnaitė R.** Sociological survey of the problem of violence against women in Lithuania// *Violence Against Women in Lithuania*. – Vilnius, 1999.
15. **Monson C. M., Byrd G. B., Langhinrichsen–Rohling J.** To have and to hold: Perceptions of marital rape// *Journal of Interpersonal Violence*. 1996. Vol. 11. No. 3.
16. **Nixon C.** A climate of change. Police responses to rape // *Crimes of Violence*. Ed. by Breckenridge J., Carmody M. – Australia, 1992.
17. **Pollard P.** Judgements about victims and attackers in depicted rapes // *British Journal of Social Psychology*. 1992. Vol. 31.
18. **Shaver K. G.** Defensive attribution. Effects of severity and relevance on the attribution of responsibility for an accident // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1970. Vol. 14.
19. **Skučas L.** Young people and rape myths // *Violence Against Women in Lithuania*. – Vilnius, 1999.
20. **Tarptautinis** nusikaltimų aukų tyrimas Vilniuje (Lietuva) 2000. Baigiamoji ataskaita. – Vilnius: Teisės institutas, 2001.
21. **Thornton B., Ryckman R. M., Robbins M. A.** The relationships of observer characteristics to beliefs in the causal responsibility of victims of sexual assault // *Human Relations*. 1982. Vol. 35. No. 4.
22. **Williams J. E.** Secondary victimization: Confronting public attitudes about rape // *Victimology: an International Journal*, 1984. Vol. 9. No. 1.

TENDENCIES OF STIGMATIZATION OF RAPE VICTIMS**Assoc. Prof. Dr. Rita Bandzevičienė, Rasa Erentaitė**

Law University of Lithuania

Prof. Dr. Helmut Kury

Max Planck Institute, Germany

Summary

According to the data of legal information and special researches sexual offences are among the most latent ones because negative and stigmatizing attitudes towards victims of sex crimes are widespread in general population and also in groups, which play crucial role in determining situation of a victim after the crime.

The article represents empirical study which confirmed correlations between evaluations towards victim, guilt attributions and some characteristics of evaluator, also the stigmatizing character of attitudes towards rape victims among students with different professional orientation was designed.

Keywords: stigmatization, prototyped rape, ideal victim, guilt attribution, sexual rape myths, stereotypical attitudes